

Cay Dollerup

Basics of Translation Studies

(Iași: Institutul European. 2006. 256 pp.

ISBN: 973-611-412-0)

Harsányi Ildikó

Cay Dollerup 2006-ban megjelent műve, mely a New York University-n tartott előadásainak írott változata, tulajdonképpen tankönyv mindazok számára, akik a fordítástudomány alapjait szándékoznak elsajátítani, ugyanakkor praktikus, gyakorlati ismereteket is meg szeretnének tudni a fordítói mesterségről. A szerző az előszóban abból a feltevésből indul ki, hogy az eddig megjelent elméleti bevezetők nem a fordítás gyakorlati tevékenységét tekintik alapnak, így a mű célja ezek összegzése és kritikai elemzése után az elméleti és gyakorlati megközelítés közötti egyensúly megteremtése.

Mivel a könyv célja az általános bevezetés, ezért nem kapcsolódik egyetlen konkrét nyelvpárhoz sem. A vizsgálódás ugyanakkor előtérbe helyezi az indo-európai nyelveket, a példák legtöbbje is angol, német és francia. Erre a tényre azonban szintén reflektál, és mint a fordítás kutatásának sajátos, talán aránytalanságokat okozó jellemzőjét említi. Az előszó szintén kitér arra az érdekes technikai megoldásra, hogy a példák legtöbbször nem található forrásmegjelölés. Ennek magyarázata egyrészt napjaink információ-túlsordulásában rejlik (a forrásnak valószínűleg úgysem nézne utána az olvasó), másrészt viszont a szerző bizalmi alapokra helyezi ezt a kérdést. A példák és háttérinformációk legtöbbje egyébként Dollerup tanári, fordítói és olykor személyes élettapasztalatából származik, melyeket gyermekként Argentínában, aztán Dániában és a világ különböző egyetemén (Spanyolországban, Írországban, Kínában) szerzett a kultúrák kölcsönhatásával kapcsolatban.

Szót ejt arról is, hogy munkájának nem célja az összes fordításelmélet behatárolása, mindössze azokat emeli be az elemzésbe, melyeket személyesen meghatározónak talál a fordítástudomány szempontjából. A könyv célja a gyakorlati és elméleti oldal megvilágítása mellett éppen az, hogy felhívja a figyelmet a tudományág dinamizmusára és komplex jellegére.

A mű tizenöt fejezetből áll, melyeknek felépítése tükrözi a szerző pedagógiai céljait. Minden egyes fejezet egy bevezető, összefoglaló jellegű felvezetéssel indul, ezután négy-öt pontos didaktikai vázlat következik, mely felsorolja, hogy az olvasó milyen információkat, tudásanyagot lesz képes elsajátítani az adott rész végéig. A fejezetek szövege könnyen áttekinthető alpontra van osztva, ezeket gyakran ábrák teszik még szemléletesebbé. Az egyes részeket összefoglalás zárja, szintén az elképzelt befogadót (a tanulót) állítva a középpontba.

Az első fejezet útmutatóként szolgál a könyv olvasásához, egyfajta metafejezetnek tekinthető, mely megismertet minket a legalapvetőbb fordítás-

tudományi alapfogalmakkal (mint pl. a preskriptív vagy deskriptív megközelítés, proaktív és retrospektív szemlélet, fordítóképzés és nyelvtanulás közötti különbségek). Mint a bevezető művekben általában, itt sem hiányozhat a fordítást övező „hiedelmek” cáfolata. A szerző ezután felvázol egy egyszerű, „előzetes” modellt, majd ismereti a fordítástudomány 1972-es, Holmes-féle felosztását, melyet érdemesnek tart arra, hogy tudományos vizsgálatának kiindulópontjául szolgáljon. Nem mulasztja el ugyanakkor felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy sok kérdés, így pl. a terminológia a fordítástudomány tisztázatlan területei közé tartozik. Véleménye szerint azonban ez a tudományág természetéből adódóan van így. A magyarázat célja tulajdonképpen az, hogy tudatosítsa a tanulóknban a fordítási tevékenység menetét és problémáit (fordítási tevékenységen az írásbeli fordítást és a tolmácsolást is érti).

A következő fejezetben a fordítástudomány diakrón nyelvészeti aspektusáról ejt szót. Ebben a nyelvészeti kitérőben nyelvváltozatokról, nyelvcsaládokról, nyelvek fejlődéséről és kölcsönhatásairól olvashatunk mint olyan nyelvi tényekről, melyekkel egy tudatos fordítónak legalább az általa ismert nyelvpárok tekintetében tisztában kell lennie, ha olyan gyakorlati problémákkal találkozik, mint pl. a „hamis barátok”, kollokációk vagy idiómák. Szóba kerül még a szó szerinti fordítás kérdése és az ekvivalencia nyelvi rendszerbeli akadályai, valamint a fordítás elméletének és gyakorlatának indoeurópai (angol) dominanciája.

A harmadik fejezet egy rövid történelmi áttekintésből kiindulva a fordítás különböző módjaival ismerteti meg az olvasót, a tolmácsolás különböző formáitól kezdve (konzekutív, fülbesúgásos, szimultán) a blattoláson keresztül az írásbeli fordításig és a fordítás legújabb, audiovizuális módjaiig (hangalámondás, szinkronizálás, feliratozás).

Ezt követően olyan, a fordítást övező „tévhitekkel” kísérel meg leszámolni, mint pl. a „tökéletes fordítás” mítosza, a forrásnyelvi szöveg felsőbbrendűsége vagy a „mindenható fordító”. Ezek az elképzelések a szerző szerint annak köszönhetik létüket, hogy a fordítás hagyományosan szépirodalmi és vallásos szövegek átültetését jelentette. A fejezet foglalkozik az ekvivalencia fogalmának mítosszá válásával, Nida és Newmark kutatásai alapján. Dollerup ehelyett inkább az adekvátság és elfogadhatóság fogalmát javasolja.

Az ötödik fejezetben a fordítás történetének áttekintését olvashatjuk az ókori birodalmak tolmácsaitól egészen a 20. századi tömegessé válásig, professzionalizálódásig (mely pl. a nemzetközi szervezetek létrejöttének köszönhető), az új technológiák elterjedéséig és a gépi fordítás megjelenéséig. A szöveg arra is felhívja a figyelmet, hogy a legtöbb fordítási és tolmácsolási tevékenység nem országok között, hanem országon belül történik (pl. közösségi tolmácsolás).

A hatodik fejezet a fordításról eddig alkotott modelleket mutatja be: elméleti (pl. Nida, Gile) vagy gyakorlati szakemberek (Sofer, Samuelsson-Brown) után a sajátját is. A modelleket különböző szempontok szerint rendszerezi, megkülönböztet például preskriptív és deskriptív, valamint proaktív és retrospektív modelleket, és egyúttal felhívja a figyelmet ezek gyenge vagy bizonytalan pontjaira is. Így a fordításelmélet relatív voltát hangsúlyozza, vagyis arra a megállapításra jut, hogy maga a fordítás folyamata az, mely egy szöveget „ere-

detivé” tesz, státusza a forrásnyelvi közegben ezzel nem változik. A fejezet foglalkozik még az eredeti szöveg és a fordítás autonómiájának kérdésével is, valamint kitér a közvetítőnyelv általi fordítás, a relé tárgyalására is.

A vizsgálatban ezután a fordítás különböző stratégiái következnek, központban a „szó szerinti” és a „szabad” fordítás dichotómiájával a nyelv több szintjén is (lexika, szintaxis, de akár a központosítás, szójátékok felől megközelítve is). Ez összefüggésben áll azzal az állandó dilemmával, hogy egy fordítás olvasóinak tisztában kell-e lenniük azzal, hogy nem az eredetit olvassák, vagy éppen ellenkezőleg: nem szabad észrevenniük, hogy fordításról van szó.

A nyolcadik fejezet a fordítás fontos, de az elméleti munkákban elhanyagolt aspektusáról, a fordító eszközeiről tesz említést (pl. szótárak, számítógépes korpuszok), és betekintést nyújt a fordítói munkafolyamatba, valamint szerzői jogi kérdésekbe.

Ezt követi a fordító mint munkavállaló társadalmi helyzetének és munkakörülményeinek vizsgálata. Azt, hogy egy társadalom hogyan viszonyul a fordítói tevékenységhez, sok tényező befolyásolhatja: földrajzi, politikai, gazdasági. Minél kisebb egy ország, annál elismertebb a fordítók munkája. A fejezet sorra veszi azokat a társadalmi szituációkat, melyekben fordítókat alkalmazhatnak (pl. cégek, bíróság, menekültügy, filmipar, nemzetközi szervezetek), tekintettel arra, hogy a legelismertebb státuszban levő műfordítók a fordítói társadalom alig egy százalékát alkotják. A szerző arra a meglepő tényre is felhívja a figyelmet, hogy a fordítók munkáját sokkal kevesebb kontroll kíséri, mint az feltételezhető vagy sokszor elvárható lenne, valamint a fordítói etika részleteibe is beavatja az olvasót.

A tizedik fejezet a forrásszövegek típusait vizsgálja. Fontosnak tartja, hogy elkülönítse a nyelvtanítás vagy akár a fordítóképzés során alkalmazott fordítandó szövegeket a „valódi” forrásszövegektől, melyekkel a fordító munkája során találkozik. Kitér arra, hogy a fordítás szükségességét pénzügyi és elvi okok is befolyásolhatják, továbbá hogy a fordítónak tisztában kell lennie a forrásszöveg létrehozójának szándékával, valamint a megrendelő és a célnyelvi olvasók igényeivel is, mert ez befolyásolhatja a fordítási stratégiát, ez a tájékoztatás azonban nem mindig történik meg. Ezután következik a különböző szövegtípusok elkülönítése, melynek során a szerző elsősorban Katharina Reissre hivatkozik, bár némi kritikával. A különböző fordítási stratégiák között megemlíti a tükörfordítást, a kulturális adaptációt, az explicitációt és a kompenzáció különféle formáit is.

Ezt követik a forrás- és célnyelvi szövegek elemzésének egyéb olyan aspektusai, melyek nem a forrásnyelvi szöveget tekintik kiindulópontnak/központnak, például a „funkcionális iskola”, mely szerint a fordítás társadalmi tevékenység, azaz a fordítói tevékenység kulturális oldalát állítja fókuszba. Az irányzat a nyolcvanas években alakult ki Németországban, amikor a gazdaság fejlődésével robbanásszerűen megnőtt az igény a tömeges szakfordítás iránt. A szerző Holtz-Mänttári gyakorlati megközelítését, Vermeer skopos-teóriáját és Nord lojalitáselméletét mutatja be. A fejezet foglalkozik egyéb deskriptív megközelítésekkel is: Newmark, Snell-Hornby, Gottlieb elképzelései mellett Dollerup saját modelljét is ismerteti.

A tizenkettedik fejezet a fordítás értékelésével foglalkozik, melynek során megállapítja, hogy szinte lehetetlen a fordítás minőségének objektív megállapítása, a célközönség, a megrendelők mégis mindig eldöntik valamilyen módon, hogy megfelelőnek tartják-e. Léteznek olyan alapvető kritériumok, melyeket minden fordításnak teljesítenie kell ahhoz, hogy adekvátnak lehessen tekinteni, ilyen például, hogy a célnyelvben koherens szövegnek lehessen elfogadni. Ezen felül azonban csak megfelelési fokozatokról lehet beszélni, és ezek függenek az adott szöveg műfajától is (pl. tudományos szövegben a terminológiahasználat). Általában meg lehet mondani intuitív, holisztikus alapon, hogy „jó”-e egy adott fordítás, de nehezebb elmagyarázni, hogy miért. Legegyszerűbb a nyelvtani és stilisztikai hibákat észrevenni, de különbséget kell tenni hibák keresése és a minőség értékelése között (egy olyan szöveg is lehet gyenge minőségű, amelyben tulajdonképpen nincs nyelvi vagy tartalmi hiba). Szisztematikusan csak az utóbbi időkben gondolkodnak a fordítás értékeléséről, Dollerup itt is Reiss műfaji kategóriáira hivatkozik, valamint Juliane House szövegelemző módszerére. Szó esik még az ellenőrzés és a célnyelvi kultúrába való beilleszkedés szükségességéről, valamint arról, hogy a fordítóknak felelősséget kell vállalniuk munkájukért és esetleges hibáik következményeiért. A fordítás minőségének javításában nagy segítségére van a fordítónak, ha ismeri a szöveg célját. A fordítók manapság egyre kevésbé dolgoznak egyedül, inkább irodákban, ügynökségeken, ahol több mód van az ellenőrzésre is. A fordítóképzésben végig kontrollált környezetben dolgoznak a tanulók, később ez megszűnik, bár léteznek bizonyos irányelvek, ilyen pl. a német DIN-szabvány vagy egyes cégek belső normái.

A következőkben a mű a fordítástudomány fejlődését tárgyalja. Először Andrew Chesterman alapján ismerteti Karl Popper tudományos módszertani modelljét a fordításra alkalmazva. A fejezet kitér az idegennyelv-tanítás és a fordítóképzés közötti különbségekre is. Megállapítja, hogy az utóbbiban részt vevő oktatók módszerei összefüggésben állnak a fordítás kutatásának aktuális eredményeivel, valamint vizsgálhatók az eszközhasználat és a fordítói kompetencia szempontjából is.

A tizennegyedik fejezet a fordítói munka szinkrón és diakrón aspektusát tárgyalja. Felveti azt a problémát, hogy egészen a 19. századig csak a fordítás legfelsőbb szintjének fejlődéséről rendelkezünk pontos ismeretekkel (diplomácia, politika, irodalom), a mindennapi tolmácmunkát végzőkről nincsenek fennmaradt emlékek. A másik nagy változás, hogy a 20. század előtt a forrásszöveg és a fordítás elkészülte között általában hosszabb idő telt el, míg ma már az írásbeli fordításban is jelentősen lerövidült ez az időintervallum, a tolmácsolásban pedig megvalósulhat a szinte teljes szinkron. A szerző arra is rámutat, hogy a küldő és a fogadó mennyire befolyásolhatja a fordítás folyamatát és végeredményét, főleg a szakfordítás során.

Az utolsó fejezet a forrás- és célszövegek és a fordítás jelenlegi viszonyát vizsgálja. Hangsúlyozza, hogy a mai körülmények között már nem tartható fenn a hagyományos „egy küldő – egy fordító – egy befogadó” modellje, a fordítói szituációk ennél sokkal bonyolultabbak lehetnek. A forrásszövegek például nem stabilak, önmagukban is változhatnak, és minőségük sem mindig

megfelelő. A szövegek írói többen is lehetnek. A mai fordítói munkák túlnyomó többsége nem a magas státuszú szövegek közül kerül ki, és mind a forrás- mind a célnyelvi szöveg rövid élettartamú, nem az „örökkévalóságnak” készülnek, gyorsan változhatnak. Ennek megfelelően a határidők csökkennek: míg egy regény lefordítására évek álltak rendelkezésére egy fordítónak, addig egy nemzetközi cég levelezését pár óra alatt le kell fordítani, sőt újabban egyes könyvek vagy termékek egyszerre jelennek meg eredeti nyelven és fordításban.

Újfajta problémát jelent az Európai Unió nyelvi gyakorlata vagy a nemzetközi bírósági tárgyalások, ezeket példákon keresztül illusztrálja. A különböző modern forrásszövegek felsorolása után a gépi fordításról és az internetes fordítói adatbázisokról, számítógépes korpuszokról is szót ejt, és szóba kerül az újrafordítás és a szerzői jogvédelem kérdése is.

A könyv egészen végigvonul a Cay Dollerupra oly jellemező vitatkozó szellem, a fordítói szakma újabb és újabb különlegességeinek feltárására való törekvés. Szenvedélyesen érvel amellett, hogy az utóbbi időben olyan gyökerelesen megváltozott a fordítói gyakorlat és annyira megváltoztak fordítók iránti elvárások, hogy a fordításról való gondolkodás sem haladhat a régi jól bevált csapásokon.

ISTVÁN BART

La hongrie et les hongrois

Magyar–francia kulturális szótár

ÚJRA KAPHATÓ!

Corvina Kiadó, 2008, 200 pp., 2990 Ft

ISBN 978 963 13 57387

Kapható:

FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ

Cím: 1072 Budapest, Rákóczi út 14.

Tel: 411-2400 E-mail: fokusz.budapest@lira.hu